

پی‌رفت‌ها، رابطه‌ها، کارکردها در داستان کوتاه

فروغ صهبا*
محمد رضا عمران پور**
راضیه آزاد***

چکیده

این پژوهش داستان کوتاه فارسی را از دیدگاه نظریه روایت‌شناسی تزوتان تودوروف مطالعه کرده است. فرضیه جستار حاضر مبنی بر امکان وجود انواع گوناگونی از روابط میان پی‌رفت‌هاست. تصور می‌شود هر نوع رابطه‌ای که میان پی‌رفت‌ها برقرار شود کارکرد یا کارکردهایی داشته باشد. جهت بررسی این دو فرضیه هفت مجموعه داستان کوتاه فارسی از نویسندگان برجسته برگزیده شد. این مجموعه‌ها از یکی بود و یکی نبود جمالزاده به عنوان سرآغاز این ژانر در ادبیات فارسی تا غریبه‌ها اثر احمد محمود دوره‌ای پنجاه‌ساله را در برمی‌گیرد و جمعاً شامل شصت‌وسه داستان کوتاه است. در بخش اصلی مقاله مجموعه داستان‌های گزینش شده به‌شیوه استنتاجی تحلیل و بررسی شد. درنهایت، با به‌اثبات‌رسیدن فرضیه‌ها این نتیجه به‌دست آمد که میان پی‌رفت‌های روایات داستانی انواع گوناگونی از روابط مانند رابطه تقابلی، رابطه خاطرهای، رابطه پرسش و پاسخی و... وجود دارد که هر یک کارکردهایی نظیر پیش‌آگاهی، برجسته‌سازی مضمون داستان، شرکت‌دادن نمایشی خواننده در خلق داستان، ایجاد حالت تعلیق و... دارد.

کلیدواژه‌ها: روایت‌شناسی، روایت داستانی، تزوتان تودوروف، داستان کوتاه، پی‌رفت.

* دانشیار دانشگاه اراک f-sahba@araku.ac.ir

** دانشیار دانشگاه اراک m-omranpour@araku.ac.ir

*** دانشجوی دکتری دانشگاه اراک raziye.azad@gmail.com

تاریخ دریافت: ۹۱/۲/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۰/۳۰

فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، سال ۲۱، شماره ۷۴، بهار ۱۳۹۲

درآمد

یکی از تأثیرگذارترین نظریات زبان‌شناسی در حیطهٔ روایت‌شناسی ساختارگرا تمایزی است که فردینان دوسوسور میان زبان و گفتار قائل می‌شود. از دید او، زبان دستور یا نظام زیربنایی و گفتار کاربرد این نظام یا به‌تعبیری کنش گفتاری است. روایت‌شناسان به تأسی از همین دیدگاه سوسور به زبان، ادبیات را دارای سطحی زیربنایی تلقی می‌کنند که دربرگیرندهٔ نظام پایه یا دستور روایت است (گرین، ۱۳۸۳: ۱۰۲). مطالعهٔ دستور زبان با واج، به‌عنوان کوچک‌ترین جزء فاقد معنا، آغاز می‌شود. بر همین اساس روایت‌شناسان جهت کشف دستور روایت کار خود را از کوچک‌ترین واحد روایی آغاز می‌کنند. رامان سلدن توضیح می‌دهد روایت‌شناسان به این نتیجه رسیده‌اند که در تمام آثار داستانی باید واحدهای روایی پایه را که کوچک‌ترین جزء یک روایت محسوب می‌شوند به دست آورد، زیرا تمام گفته‌های ویژهٔ زبان‌شناختی، چه گفتاری باشد و چه نوشتاری، برپایهٔ یک دستور زبان استوار است که می‌تواند مجموعهٔ نامحدودی از گفته‌ها را ایجاد کند (سلدن، ۱۳۷۵: ۱۱۷ و ۱۱۸). روایت‌شناسان به دنبال کشف واحدهای روایی پایه و قوانین ترکیب این واحدها هستند. یکی از دلایلی که آنان برای به‌کارستن چنین روشی ارائه می‌دهند این اعتقاد است که مطالعهٔ ساختار آثار ادبی زمینه را برای مقایسه‌های اصولی و قاعده‌مند فراهم می‌کند و در نتیجه فرایند درک آثار ادبی را ارتقا می‌بخشد (اسکولز، ۱۳۸۳: ۱۳۳). از جملهٔ روایت‌شناسان ساختارگرا تزوتان تودوروف است که به تحلیل یک‌صد قصه از دکامرون اثر بوکاچیو می‌پردازد و نظریهٔ خود را براساس آن بیان می‌کند.

معرفی نظریهٔ تزوتان تودوروف

تودوروف یکی از نظریه‌پردازان بنام روایت‌شناسی ساختارگرا محسوب می‌شود (اخوت، ۱۳۷۱: ۲۵۳) که نظریه‌اش را با توجه به اندیشه‌های رولان بارت ارائه داده است (صافی پیرلوجه، ۱۳۸۷: ۱۴۶). تودوروف در کتاب *دستور زبان دکامرون* (۱۹۶۹) نظریهٔ خود را بر پایهٔ زبان‌شناسی بنا می‌نهد (مکاریک، ۱۳۸۴: ۱۵۱). همان‌گونه که در روش ساختارگرایی مرسوم است، او کار خود را با کوچک‌ترین واحد روایی-که آن را گزاره می‌نامد-آغاز می‌کند. او سطحی بالاتر از گزاره‌ها را هم در نظر می‌گیرد و اصطلاح "پی‌رفت" را دربارهٔ آن به‌کار می‌برد و اظهار می‌دارد که پی‌رفت می‌تواند احساس روایتی کامل را در خواننده ایجاد کند و به همین دلیل از پنج گزاره تشکیل می‌شود:

پی‌رفت	۱. موقعیتی متعادل تشریح می‌شود. ۲. نیرویی موقعیت متعادل را برهم می‌زند. ۳. موقعیتی نامتعادل به وجود می‌آید. ۴. نیرویی برخلاف نیروی گزاره دوم موقعیت متعادل را برقرار می‌کند. ۵. موقعیت متعادل تازه‌ای ایجاد می‌شود.
--------	---

به بیان دیگر، یک روایت آرمانی با موقعیت پایداری آغاز می‌شود که نیرویی آن را آشفته کرده است. پیامد آن حالت عدم تعادل است. سپس با عمل نیرویی درخلاف جهت نیروی پیش‌گفته تعادل برقرار می‌گردد. این تعادل دوم شبیه تعادل نخست است، اما این دو هیچ‌گاه یک‌چیز نیستند (تودوروف، ۱۳۸۲: ۹۱).

روایت داستانی ممکن است از چند پی‌رفت کامل یا تنها از بخشی از یک پی‌رفت یعنی پی‌رفتی ناقص تشکیل شده باشد (تودوروف، ۱۳۸۸: ۷۵). تودوروف سپس نتیجه می‌گیرد که در روایت دو نوع اپیزود وجود دارد: یکی اپیزود وضعیت که موقعیت متعادل اولیه و موقعیت متعادل تازه‌ای را تشریح می‌کند که در انتهای روایت ایجاد می‌شود و دیگر اپیزود گذار که حالت متعادل را برهم می‌زند. بنابر گفته تودوروف، ویژگی اپیزودهای وضعیت در این است که ایستا و همراه با تکرارند، درحالی‌که اپیزود گذار همراه با پویایی و عدم تکرار است (تودوروف، ۱۳۸۲: ۹۱).

هنگامی که روایتی شامل چندین پی‌رفت باشد این پی‌رفت‌ها می‌توانند به سه شکل در روایت ترکیب شوند:

۱. درونه‌گیری: در این روش به جای یکی از پنج گزاره پی‌رفت اصلی یک پی‌رفت کامل دیگر قرار می‌گیرد و کارکرد گزاره‌ای را که جایگزین آن شده است برعهده دارد؛ به تعبیری دیگر، یک پی‌رفت کامل فرعی در دل پی‌رفت اصلی قرار می‌گیرد و جایگزین یکی از گزاره‌های آن می‌شود. برای مثال گزاره‌های اول، دوم و سوم بیان می‌شود و سپس به جای گزاره چهارم یک پی‌رفت کامل قرار می‌گیرد و بعد از آن گزاره پنجم می‌آید.

۲. زنجیره‌سازی: در زنجیره‌سازی پی‌رفت‌ها مانند حلقه‌های یک زنجیر به‌طور متوالی از پس یکدیگر قرار می‌گیرند. یک پی‌رفت به‌طور کامل بیان می‌شود و سپس پی‌رفت کامل دیگری به دنبال آن می‌آید.

۳. تناوب: طبق این روش گزاره‌های چندین پی‌رفت درهم تنیده می‌شوند؛ بدین ترتیب که گاه گزاره‌ای از پی‌رفت اول می‌آید و گاه گزاره‌ای از پی‌رفت دیگر (تودوروف، ۱۳۸۲: ۹۳ و ۹۴).

پیشینه و روش تحقیق

هنگامی که تودوروف درباره ترکیب پی‌رفتها به شیوه درونه‌گیری صحبت می‌کند به رابطه میان پی‌رفتها و انواع محدودی از آن اشاره دارد، اما در نظر نمی‌گیرد پی‌رفتها به هر شیوه‌ای که ترکیب شوند ممکن است میان آنها انواع گوناگونی از روابط وجود داشته باشد و هر نوع رابطه‌ای که میان پی‌رفتها برقرار شود می‌تواند کارکرد یا کارکردهایی داشته باشد. بررسی این امر موضوعی است که تاکنون به آن توجهی نشده است. به همین دلیل پژوهش حاضر بر این دو فرضیه مبتنی است که میان پی‌رفتها انواع گوناگونی از روابط وجود دارد و هر نوع رابطه می‌تواند کارکرد یا کارکردهایی داشته باشد. با نظر به فرضیه‌های مقاله، هدف اصلی این پژوهش اثبات وجود روابط میان پی‌رفتی در داستان کوتاه، معرفی انواع آن و نشان دادن کارکردهای هر نوع رابطه است. برای بررسی فرضیه‌های مطرح‌شده، هفت مجموعه داستان کوتاه فارسی در نظر گرفته شد تا برمبنای آنها به شیوه استنتاجی انواع روابطی که پی‌رفتها می‌توانند با یکدیگر داشته باشند و کارکردهایی که هر نوع رابطه برعهده می‌گیرد تحلیل و بررسی شود. اهمیت پژوهش حاضر در این است که پی‌بردن به وجود رابطه میان پی‌رفتها و شناخت انواع و کارکردهای آن می‌تواند زمینه را جهت بررسی سبک نویسنده در بهره‌گیری از روابط میان پی‌رفتی، نقد و بررسی داستان‌ها یا تحلیل محتوایی آنها فراهم کند.

بدیهی است انواع روابط و کارکردهایی که در این پژوهش بیان می‌شود تمامی روابط و کارکردهای ممکن نیست، زیرا همان‌طور که گفته شد، روش کار در این مقاله به شیوه استنتاجی برمبنای هفت مجموعه داستان کوتاه فارسی است و آنچه در پی می‌آید تنها حاصل بررسی و نتیجه‌گیری از همین تعداد مجموعه است. مسلماً با بررسی آثار داستانی بیشتر روابط و کارکردهای دیگری از پی‌رفتها آشکار خواهد شد، چراکه «کشف ساخت‌های صوری فرایندی بی‌پایان است» (کالر، ۱۳۸۸: ۱۵۸) و البته مجالی بیش از یک مقاله می‌طلبید.

پی‌رفتها: رابطه و کارکرد آنها در داستان کوتاه فارسی

پی‌رفتها با یکدیگر روابطی دارند و در حیطه رابطه‌ای که با هم برقرار می‌کنند کارکردهایی را برعهده می‌گیرند که برمبنای آثاری که پژوهش حاضر به مطالعه آنها پرداخته است^۱ به شرح زیر است:

۱. رابطه پیشبردی پی‌رفت‌ها

در این نوع رابطه پی‌رفت‌های روایت بیان می‌شوند تا طرح داستان را پیش ببرند. کارکرد اصلی رابطه پیشبردی در واقع همین به‌جلوراندن طرح داستان است. هر پی‌رفت نسبت به پی‌رفت دیگر گامی است در جهت پیشبرد طرح داستان؛ بنابراین، رابطه پیشبردی رابطه‌ای اساسی و زیربنایی است که می‌توان گفت میان تمام پی‌رفت‌های روایت داستانی وجود دارد، اما پی‌رفت‌ها علاوه‌براین رابطه اولیه می‌توانند روابط ثانویه‌ای هم داشته باشند. انواع روابط میان پی‌رفتی که از این پس بیان می‌شود، همه، روابط ثانویه‌ای هستند که علاوه‌بر رابطه اولیه پیشبردی میان پی‌رفت‌ها وجود دارند:

۲. رابطه تقابلی پی‌رفت‌ها

زمانی رابطه تقابلی میان پی‌رفت‌ها برقرار می‌شود که تمام گزاره‌های یک پی‌رفت درست درتقابل با تمام گزاره‌های پی‌رفت دیگر باشند. نمونه چنین رابطه‌ای داستان "دو مرده" از مجموعه دید و بازدید جلال آل‌احمد (۱۳۸۷: ۱۳۴-۱۳۱) است. این داستان کوتاه از دو پی‌رفت تشکیل شده است که تمام گزاره‌های آن دقیقاً درتقابل با یکدیگر قرار دارند:

<ol style="list-style-type: none"> ۱. مرد فقیری فوت می‌کند. ۲. زنی به‌طور اتفاقی جنازه او را می‌یابد. ۳. مردم به مرگ فقیر اهمیت نمی‌دهند و بی‌اعتنا از کنار او می‌گذرند. ۴. پاسبان‌ها از روی وظیفه و با اکراه گزارش مرگ او را ثبت می‌کنند. ۵. زندگی مرد فقیر به‌سادگی به پایان می‌رسد. 	پی‌رفت ۱
<ol style="list-style-type: none"> ۱. مرد ثروتمندی فوت می‌کند. ۲. همه دوستان و آشنایان یکدیگر را مطلع می‌کنند. ۳. همه دوستان و آشنایان با شرکت در مراسم خاک‌سپاری به مرگ او اهمیت می‌دهند. ۴. پاسبان‌ها در مراسم خاک‌سپاری او داوطلبانه خدمت می‌کنند. ۵. زندگی مرد ثروتمند باشکوه به پایان می‌رسد. 	پی‌رفت ۲

در گزاره‌های اول، فقیر درمقابل ثروتمند قرار گرفته است. در گزاره‌های دوم، اطلاع اتفاقی از مرگ یک فقیر دربرابر اطلاع‌رسانی عمدی از مرگ یک ثروتمند قرار دارد. گزاره‌های سوم، اهمیت‌ندادن به مرگ فقیر را درمقابل اهمیت‌دادن به مرگ ثروتمند نشان می‌دهند. گزاره‌های چهارم، کار اجباری برای درگذشت فقیر را دربرابر کار داوطلبانه در مراسم

خاک‌سپاری فرد ثروتمند قرار می‌دهند و سرانجام در گزاره‌های پنجم، سادگی پایان زندگی فقیر در تقابل با شکوه و جلال پایان زندگی مرد ثروتمند قرار می‌گیرد.

کارکرد پی‌رفت‌های متقابل

برجسته کردن تفاوت‌ها: اگر نویسنده بخواهد بر تفاوت میان دو چیز تأکید کند مطرح کردن دو پی‌رفت متقابل در برابر یکدیگر بسیار راه‌گشاست، زیرا تقابل‌ها تفاوت‌ها را با برجستگی بیشتری آشکار می‌کنند. در داستان "دو مرده" هنگامی که در پی‌رفت اول چگونگی خاک‌سپاری مرد فقیر مطرح و سپس در دومین پی‌رفت مراسم تدفین فرد ثروتمند بیان می‌شود، تقابل فقیر و غنی حتی در مراسم خاک‌سپاری به‌خوبی نشان داده می‌شود.

۳. رابطه تحلیلی- چاره‌جویی پی‌رفت‌ها

در این نوع رابطه، پی‌رفتی دیگر را تحلیل می‌کند تا برای خروج از موقعیت نامتعادل پیش‌آمده در گزاره سوم آن چاره‌ای بیابد. بدین ترتیب، با دو نوع پی‌رفت مواجه هستیم: یکی پی‌رفت تحلیل‌شونده و دیگری پی‌رفت تحلیل‌کننده و چاره‌جوینده و به عبارتی بهتر پی‌رفت تحلیلی- چاره‌جویی. این دو نوع پی‌رفت بدین صورت مطرح می‌شوند که ابتدا پی‌رفت تحلیل‌شونده تا گزاره سوم که تشریح موقعیتی نامتعادل است بیان می‌شود و سپس پی‌رفت تحلیلی- چاره‌جویی به بررسی سه گزاره پی‌رفت اول و چاره‌جویی برای خروج از موقعیت نامتعادل پیش‌آمده می‌پردازد. پس از یافتن راه‌حل در پی‌رفت تحلیلی- چاره‌جویی، گزاره‌های چهارم و پنجم پی‌رفت اول بیان می‌شوند. نمونه رابطه تحلیلی- چاره‌جویی، داستان "مردی که برنگشت" از مجموعه شهری چون بهشت سیمین دانشور (۱۳۸۱: ۱۸۳-۱۷۱) است. این داستان در کل از چهار پی‌رفت تشکیل شده است که پی‌رفت ۳ تحلیل و چاره‌جویی پی‌رفت ۱ است. در ادامه تنها به همین پی‌رفت‌ها اشاره می‌شود که مورد نظر این مبحث است:

۱. محترم و ابراهیم زندگی خوبی دارند. ۲. ابراهیم ناپدید می‌شود. ۳. محترم در جست‌وجوی شوهر، بی‌پول و درمانده است.	پی‌رفت ۱
۱. نویسنده داستان را تا بی‌پولی و درماندگی محترم پیش برده است. ۲. نویسنده نمی‌داند داستان را چگونه پایان‌بندی کند. ۳. نویسنده در مشورت با خواننده راه‌های ممکن جهت پایان‌بندی داستان را مطرح می‌کند.	پی‌رفت ۳

<p>۴. نویسنده به این نتیجه می‌رسد که یک زن بی‌سرپرست در جامعه دچار مشکلات فراوانی می‌شود.</p> <p>۵. نویسنده تصمیم می‌گیرد ابراهیم خودش به خانه بازگردد.</p>	
<p>۴. ابراهیم خودش به خانه بازمی‌گردد.</p> <p>۵. محترم و ابراهیم زندگی خوبی دارند.</p>	<p>ادامه پی‌رفت ۱</p>

در نمونه بررسی شده ابتدا پی‌رفت ۱ تا گزاره سوم مطرح می‌شود، یعنی اولین گزاره که شرح وضعیت متعادل اولیه است و طی آن زندگی محترم و ابراهیم روال عادی خود را دارد. در ادامه دومین گزاره بیان می‌شود که با ناپدیدشدن ابراهیم حالت متعادل اولیه برهم می‌خورد و سومین گزاره که طی آن حالتی ناپایدار برقرار می‌شود و محترم را در وضعیت نامتعادل جست‌وجوی همسرش نشان می‌دهد. سپس پی‌رفت ۳ مطرح می‌شود. نویسنده در پی‌رفت ۳، سه گزاره اول پی‌رفت ۱ را تحلیل و بررسی می‌کند تا برای خارج شدن از موقعیت نامتعادل پی‌رفت ۱ و برقراری دوباره تعادل چاره‌جویی شود. سرانجام نویسنده پس از مطرح کردن راه‌حل‌های ممکن و ظاهراً طرف مشورت قراردادن خواننده، تصمیم می‌گیرد ابراهیم خودش به خانه بازگردد. براساس همین تحلیل و چاره‌جویی، ادامه پی‌رفت ۱ با گزاره‌های چهارم و پنجم، پس از پی‌رفت تحلیلی - چاره‌جویی بیان می‌شود؛ در گزاره چهارم پی‌رفت ۱ طبق تصمیم نویسنده ابراهیم خود به خانه بازمی‌گردد و در گزاره پنجم دوباره زندگی محترم و ابراهیم روالی عادی‌اش را طی می‌کند.

کارکرد پی‌رفت‌های تحلیلی - چاره‌جویی

الف) تأکید بر داستان بودن متن: هنگامی که پس از سه گزاره، پی‌رفت ناتمام رها می‌شود و نویسنده برای بررسی وضعیت موجود و چاره‌جویی جهت خروج از وضعیت نامتعادل وارد ماجرا می‌شود، تلویحاً این پیام به مخاطب منتقل می‌شود که همه آنچه می‌خواند مربوط به دنیای داستان است نه مربوط به جهان واقعی. این نویسنده است که در چنین دنیایی تصمیم می‌گیرد و طبق خواست او پی‌رفت ناتمام پایان‌بندی می‌شود.

ب) تأکید بر پی‌رفت تحلیلی شونده: پی‌رفت تحلیلی - چاره‌جویی تأکیدی است بر پی‌رفت تحلیلی شونده. وقتی پی‌رفت تحلیلی شونده یک‌بار دیگر در پی‌رفت تحلیلی - چاره‌جویی مرور می‌شود و سه گزاره اول آن مورد بررسی قرار می‌گیرد تا جوانب مختلف آن به‌خوبی

سنجیده شود، خود نشانه نوعی تأکید بر آن است و اهمیت پی‌رفت تحلیل‌شونده را منتقل می‌کند.

ج) به تفکر واداشتن خواننده: مطرح کردن راه‌های مختلف خروج از وضعیت نامتعادل، خواه‌ناخواه ذهن خواننده را بیشتر درگیر می‌کند تا خود نیز جوانب وضعیت را بسنجد و درباره وضعیت طرح‌شده در داستان بیندیشد.

د) شرکت دادن نمایشی خواننده در خلق داستان: نویسنده در گزاره سوم پی‌رفت تحلیلی - چاره‌جویی با طرف مشورت قراردادن خواننده جهت چاره‌جویی او را به صورت نمایشی در پایان‌بندی داستان شرکت می‌دهد.

۴. رابطه تشابهی پی‌رفت‌ها

در رابطه تشابهی میان دو پی‌رفت از جهت رخدادها به‌عنوان عنصر اصلی روایت تشابه وجود دارد. کنشگران پی‌رفت‌های مشابه در ابتدا وضعیت نسبتاً همانندی دارند، وقایع مشابهی را از سر می‌گذرانند و سرنوشت همانندی دارند. ناقص‌بودن یکی از پی‌رفت‌ها را می‌توان از ویژگی‌های پی‌رفت‌های مشابه دانست، زیرا وقایع در هر دو یکی است و دیگر لزومی ندارد هر دو پی‌رفت مشابه با تمام گزاره‌ها بیان شوند، بلکه گزاره‌های محذوف پی‌رفت ناقص را به قرینه گزاره‌های مزبور پی‌رفت کامل می‌توان دریافت. در پی‌رفت‌های دو داستان "بن‌بست" از مجموعه سگ و لگرد صادق هدایت (۱۳۸۳: ۶۰-۴۱) و "عروسک فروشی" از مجموعه اول قبر صادق چوبک (۱۳۸۴: ۱۲۸-۱۱۵) چنین رابطه‌ای وجود دارد. در اینجا، برای نمونه، داستان "عروسک فروشی" بررسی می‌شود که از دو پی‌رفت تشکیل شده است:

<p>۱. حسن در سرمای سخت و پربرف پاییز گرسنه و بی‌پناه است.</p> <p>۲. حسن از روی ناچاری عروسکی می‌دزدد.</p> <p>۳. حسن سعی می‌کند عروسک را بفروشد.</p> <p>۴. هیچ‌کس عروسک را نمی‌خرد.</p> <p>۵. حسن از گرسنگی و سرما کنار خیابان می‌میرد.</p>	پی‌رفت ۱
<p>۱. عباس یکی از دوستان حسن در سرما گرسنه و بی‌پناه است.</p> <p>۲. _____</p> <p>۳. _____</p> <p>۴. _____</p> <p>۵. عباس از گرسنگی و سرما کنار خیابان جان داده است.</p>	پی‌رفت ۲

در داستان "عروسکِ فروشی" ابتدا گزاره اول پی‌رفت ۱ مطرح می‌شود و پسرکی را ترسیم می‌کند که در برف و سرما گرسنه و بی‌پناه است. بعد از آن، پی‌رفت ۱ قطع می‌شود و گزاره پنجم پی‌رفت ۲ بیان می‌شود. طبق این گزاره پسرک حین سرگردانی در کوچه‌ها و خیابان‌ها مردم را می‌بیند که دور جنازه عباس، که یکی از دوستان او بوده است، جمع شده‌اند. پس از این گزاره اول پی‌رفت ۲ می‌آید و نشان می‌دهد عباس نیز مانند حسن در سرما گرسنه و بی‌پناه بوده است.

پی‌رفت ۲ ناقص است و گزاره‌های دوم، سوم و چهارم آن بیان نشده است، هرچند به قرینه گزاره‌های دوم، سوم و چهارم پی‌رفت ۱ می‌توان آن‌ها را به‌طور کلی چنین حدس زد: در گزاره دوم عباس نمی‌خواهد تسلیم سرما و گرسنگی شود، طی گزاره سوم عباس هر تلاشی را برای نجات جان خود انجام می‌دهد و در گزاره چهارم تلاش عباس بی‌نتیجه می‌ماند.

بعد از اتمام پی‌رفت ۲، پی‌رفت ۱ که اولین گزاره آن پیشتر بیان شده بود از گزاره دوم تا پنجم به ترتیب می‌آید. طی این گزاره‌ها حسن به همان سرنوشتی دچار می‌شود که عباس گرفتار آن شده بود. بدین ترتیب، میان دو پی‌رفت ۱ و ۲ رابطه تشابهی ایجاد می‌شود؛ بدین معنی که وقایع کمابیش مشابهی رخ می‌دهد و کنشگران که در گزاره اول وضعیت همانندی دارند در گزاره آخر نیز سرانجامی همانند می‌یابند.

کارکرد پی‌رفت‌های مشابه

الف. پیش‌آگاهی: در نمونه‌های بررسی شده قبل از اینکه پی‌رفت مربوط به کنشگر اصلی به اتمام برسد پی‌رفتی مشابه آن بیان می‌شود که طی آن کنشگر فرعی وضعیتی شبیه به کنشگر اصلی دارد: آنچه برای کنشگر فرعی اتفاق می‌افتد به خواننده پیش‌آگاهی می‌دهد که امکان دارد همان سرنوشتی که برای کنشگر فرعی رخ داده است برای کنشگر اصلی نیز اتفاق بیفتد.

ب. ایجاد حالت تعلیق: دادن پیش‌آگاهی به خواننده که کارکرد پی‌رفت مشابه است ذهن او را برای پذیرش سرنوشت کنشگر اصلی آماده می‌کند و به‌خصوص اگر اتفاقی ناگوار رخ داده باشد، خواننده را در حالت نگرانی نگه می‌دارد و او دائم بیمناک است که مبادا کنشگر اصلی نیز سرنوشتی همانند کنشگر فرعی داشته باشد. بدین ترتیب پی‌رفت مشابه نوعی حالت تعلیق در داستان ایجاد می‌کند. در نمونه بررسی شده حسن کنشگر اصلی است که با عباس به‌عنوان کنشگر فرعی در وضعیتی یکسان قرار دارد: هر دو در برف و سرما گرسنه و

بی‌پناه مانده‌اند. قبل از اینکه پی‌رفت مربوط به حسن به اتمام برسد، پی‌رفت مشابه بیان می‌شود و طی آن عباس کنار خیابان از گرسنگی و سرما جان می‌دهد. چنین اتفاقی به خواننده پیش‌آگاهی می‌دهد که امکان دارد سرنوشت حسن نیز مانند عباس رقم بخورد؛ بنابراین، داستان دائم خواننده را در حالت تعلیق نگه می‌دارد و ذهن او را به خود مشغول می‌کند که مبدا برای حسن نیز همان رخ دهد که برای عباس رخ داده است؛ چنان‌که در نهایت همین اتفاق هم می‌افتد.

۵. رابطهٔ اجمال و تفصیل پی‌رفت‌ها

در این نوع رابطه ابتدا طی پی‌رفتی ماجرا به اجمال و به‌طور کلی مطرح می‌شود و سپس در پی‌رفت‌های دیگر گزاره‌های پی‌رفت اصلی به تفصیل و همراه با جزئیات شرح داده می‌شوند. براساس نمونه‌های بررسی‌شده، در اولین ویژگی پی‌رفت اجمالی به‌عنوان پی‌رفت آغازین یا میانی داستان مطرح می‌شود. می‌توان این احتمال را هم در نظر گرفت که پی‌رفت تفصیلی پی‌رفت آغازین یا میانی داستان نباشد و به‌عنوان آخرین پی‌رفت پس از پی‌رفت‌های تفصیلی در انتهای داستان قرار بگیرد. در دومین ویژگی پی‌رفت‌های تفصیلی به‌شیوهٔ زنجیره‌ای به دنبال پی‌رفت اجمالی می‌آیند. سومین خصیصهٔ این‌که پی‌رفت‌های تفصیلی می‌توانند تمام، بیشتر یا حتی تنها یک گزاره از گزاره‌های پی‌رفت اجمالی را شرح دهند. داستان‌های "رجل سیاسی" از مجموعهٔ یکی‌بود و یکی‌نبود اثر جمالزاده (۱۳۸۶: ۴۵-۶۷)، "بی‌بی شهربانو" از مجموعهٔ شهری چون بهشت نوشتهٔ سیمین دانشور (۱۳۸۱: ۸۷-۶۹) و "آسمان آبی دز" از مجموعهٔ غریبه‌ها اثر احمد محمود (۱۳۸۷: ۹۱-۳۷) نمونه‌هایی از رابطهٔ اجمال و تفصیل پی‌رفت‌ها هستند که در نمونهٔ اول تنها یک گزاره، در نمونهٔ دوم بیشتر گزاره‌ها و در نمونهٔ سوم تمام گزاره‌های پی‌رفت اجمالی در پی‌رفت‌های بعدی به تفصیل شرح شده‌اند. در اینجا داستان "آسمان آبی دز" برای نمونه تحلیل می‌شود. این داستان در کل از ۹ پی‌رفت با رابطهٔ اجمال و تفصیل تشکیل شده است. پی‌رفت اجمالی اولین پی‌رفت داستان است و پس از آن پی‌رفت‌های تفصیلی به شرح یک‌یک گزاره‌های پی‌رفت اجمالی پرداخته‌اند:

پی‌رفت ۱	<p>۱. کار کشاورزان در ولایت خود بی‌رونق شده است.</p> <p>۲. کشاورزان به امید پیدا کردن کار به دز می‌آیند.</p> <p>۳. در دز کار به‌سختی پیدا می‌شود و کشاورزان با نداری و بی‌کاری روزگار می‌گذرانند.</p>
----------	---

<p>۴. با گذشت زمان کشاورزان از یافتن کار ناامید می‌شوند و در وضعیت نامساعدتری قرار می‌گیرند.</p> <p>۵. کشاورزان به ولایت خود بازمی‌گردند.</p>	
<p>۱. کشاورزی استاد موسم بی‌رونق شده است.</p> <p>۲. استاد موسم به امید پیدا کردن کار به دز می‌آید.</p> <p>۳. استاد موسم در دز با نداری و بی‌کاری روزگار می‌گذراند.</p> <p>۴. زمستان می‌شود.</p> <p>۵. استاد موسم به ولایت خود بازمی‌گردد.</p>	پی‌رفت ۲
<p>۱. کشاورزی نبی بی‌رونق شده است.</p> <p>۲. نبی به امید پیدا کردن کار به دز می‌آید.</p> <p>۳. نبی در دز با نداری و بی‌کاری روزگار می‌گذراند.</p> <p>۴. نبی به تب مالارمه دچار می‌شود.</p> <p>۵. نبی تصمیم می‌گیرد به ولایت خود بازگردد.</p>	پی‌رفت ۳
<p>۱. کشاورزی یاقوت بی‌رونق شده است.</p> <p>۲. یاقوت به امید پیدا کردن کار به دز می‌آید.</p> <p>۳. یاقوت در دز با نداری و بی‌کاری روزگار می‌گذراند.</p> <p>۴. یاقوت از فرط بی‌پولی لوازم شخصی‌اش را می‌فروشد.</p> <p>۵. یاقوت لوازم شخصی دیگران را هم درقبال درصدی می‌فروشد.</p>	پی‌رفت ۴
<p>۱. یاقوت امانت‌فروشی می‌کند.</p> <p>۲. امانت‌فروشی یاقوت رونق می‌گیرد.</p> <p>۳. یاقوت نسبت به دیگران در وضعیت مالی بهتری به سر می‌برد.</p> <p>۴. اجناسی که جهت فروخته‌شدن نزد یاقوت به امانت بود دزدیده می‌شود.</p> <p>۵. یاقوت تصمیم می‌گیرد به ولایت خود بازگردد.</p>	پی‌رفت ۵

در داستان "آسمان آبی دز" طی پی‌رفت ۱ به‌عنوان پی‌رفت آغازین داستان همه‌ ماجرا به‌طور کلی و بدون اشاره به جزئیات مطرح شده و سپس در پی‌رفت‌های بعدی گزاره به گزاره پی‌رفت ۱ با تفصیل بیان شده است. طبق اولین گزاره پی‌رفت ۱ کشاورزان در ولایت خود بی‌کار هستند. این گزاره تنها اطلاعاتی در همین حد در اختیار خواننده قرار می‌دهد، بدون اینکه نامی از کنشگری بی‌وارد و وارد جزئیاتی از این قبیل شود. در ادامه پی‌رفت ۱ پی‌رفت‌های بعدی می‌آید که هر یک به تفصیل و با بیان نام یکی از کشاورزان به‌عنوان کنشگر اصلی آن پی‌رفت به داستان زندگی او تعلق دارد و با جزئیات ماجرایش را بیان می‌کند:

در گزاره اول پی‌رفت ۱ به‌طور کلی گفته می‌شود کار کشاورزان در ولایت‌شان بی‌رونق شده است. در گزاره اول پی‌رفت ۲ استاد موسم به‌عنوان کشاورزی که کارش از رونق افتاده است مطرح می‌شود. در گزاره اول پی‌رفت ۳ نبی و در گزاره اول پی‌رفت ۴ یاقوت نمونه‌های دیگر از کشاورزانی که کارشان رونق ندارد بیان می‌شوند. در گزاره دوم پی‌رفت ۱ به اجمال اشاره می‌شود کشاورزان به امید یافتن کاری به دز آمده‌اند. در گزاره دوم پی‌رفت‌های ۲، ۳ و ۴ به‌تفصیل استاد موسم، نبی و یاقوت مطرح می‌شوند که هر کدام به امید پیدا کردن کاری به دز آمده‌اند. در گزاره سوم پی‌رفت ۱ به‌طور کلی گفته می‌شود کشاورزان کاری نمی‌یابند و همه با نداری و بی‌کاری روزگار می‌گذرانند. در گزاره سوم پی‌رفت‌های ۲، ۳ و ۴ به‌طور جزئی استاد موسم، نبی و یاقوت را می‌بینیم که هریک در فقر و بی‌کاری به‌سختی زندگی می‌کنند. در گزاره چهارم پی‌رفت ۱ بدون توضیح و تفصیلی به ناامیدی کشاورزان از یافتن کار و قرار گرفتن آن‌ها در وضعیت نامساعدتر اشاره می‌شود. در گزاره چهارم پی‌رفت ۲ استاد موسم با آمدن فصل زمستان در وضعیت بدتری قرار می‌گیرد و بیش از پیش از یافتن کار ناامید می‌شود. در گزاره چهارم پی‌رفت ۳ بیماری نبی او را در موقعیت دشواری قرار می‌دهد و حتی توان تلاش برای پیدا کردن کار را هم از او می‌گیرد. در گزاره چهارم پی‌رفت ۴ یاقوت آن‌قدر بی‌پول می‌شود که لوازم شخصی‌اش را می‌فروشد و در گزاره چهارم پی‌رفت ۵ با دزدیده‌شدن اجناسی که جهت فروش به امانت نزد او بود در وضعیت بسیار دشوارتری قرار می‌گیرد.

در گزاره پنجم پی‌رفت ۱ به‌اجمال از بازگشت کشاورزان به ولایت خود صحبت می‌شود. در گزاره پنجم پی‌رفت‌های ۲، ۳ و ۵ به‌ترتیب و به‌تفصیل استاد موسم، نبی و یاقوت را می‌بینیم که هریک برای بازگشت به ولایت خود قاطعانه تصمیم گرفته‌اند.

کارکرد پی‌رفت‌های تفصیلی

الف. پرهیز از کلی‌گویی: پی‌رفت‌های تفصیلی با مطرح کردن جزئیات داستان و شرح دقیق‌تر حوادث موجب پرهیز از کلی‌گویی می‌شوند. پی‌رفت اجمالی نموداری کلی از داستان به دست می‌دهد. در عوض هر پی‌رفت تفصیلی گویی ذره‌بینی است که پی‌رفت اجمالی را با نگاهی ریزبینانه و همراه با جزئیات می‌نگرد و همه‌چیز را با دیدی موشکافانه‌تر و وضوحی بیشتر ارائه می‌دهد. در "آسمان آبی دز" پس از آنکه پی‌رفت اجمالی دورنمایی از داستان ارائه می‌دهد و ماجرای تمام کشاورزان را یک‌باره و به‌طور کلی مطرح می‌کند،

پی‌رفت‌های تفصیلی هر کدام یکی از کشاورزان را زیر ذره‌بین دارند و از نزدیک و همراه با جزئیات به شرح دقیق وقایع می‌پردازند.

ب. طرح زوایای مختلف موضوع: نویسنده با فرصتی که هر پی‌رفت تفصیلی در اختیارش قرار می‌دهد می‌تواند زوایای مختلف موضوع خود را طرح کند و با شرح و تفصیل به پرورش آن بپردازد. موضوع اصلی در "آسمان آبی دز" فقر ناشی از بی‌کاری است. در این داستان کارکرد مهمی که هر پی‌رفت تفصیلی برعهده دارد مطرح کردن زوایای مختلف مشکلات و گرفتاری‌هایی است که بر اثر فقر و بی‌کاری پیش می‌آید یا تشدید می‌شود: در پی‌رفت تفصیلی ۲ استاد موسم، که از بی‌کاری دچار فقر شده، مشکل سرمای زمستان را هم دارد و با آمدن فصل سرما در وضعیت سخت‌تری قرار می‌گیرد. در پی‌رفت تفصیلی ۳ نبی که او هم گرفتار بی‌کاری و فقر است با تب مالارمه دست‌وپنجه نرم می‌کند، اما نمی‌تواند هزینه درمان خود را تأمین کند. در پی‌رفت تفصیلی ۴ نهایت فقر یاقوت را به فروش لوازم شخصی‌اش وامی‌دارد و بدتر از آن در پی‌رفت تفصیلی ۵ اموالی که دیگران نزد او به امانت گذاشته بودند دزدیده می‌شود. بدین ترتیب پی‌رفت‌های تفصیلی هر یک بی‌کاری و فقر را از زاویه‌ای دیگر مطرح می‌کنند و در کنار معضلاتی مانند سرما، بیماری و دزدی مورد بررسی قرار می‌دهند.

ج. پشتیبانی و تقویت پی‌رفت اجمالی: پی‌رفت‌های تفصیلی پی‌رفت اجمالی را پشتیبانی و تقویت می‌کنند. هر پی‌رفت تفصیلی با باز کردن یک گزاره، چند گزاره یا تک تک گزاره‌های پی‌رفت اجمالی و شرح و تفصیل جزئیات در حکم تأییدی برای پی‌رفت اجمالی است و بر آن صحه می‌گذارد. در "آسمان آبی دز" ابتدا در پی‌رفت اجمالی ماجرای کشاورزان به‌طور کلی و بدون نام‌بردن از شخصی خاص بیان می‌شود و سپس به‌عنوان پشتیبانی و تقویت آنچه در پی‌رفت اجمالی به‌طور خلاصه و سربسته مطرح شده است، پی‌رفت‌های تفصیلی یکی پس از دیگری می‌آیند و به شرح تمامی گزاره‌های پی‌رفت اجمالی می‌پردازند. هر پی‌رفت تفصیلی به یکی از کشاورزان می‌پردازد و با بیان نام کشاورز و جزئیات زندگی او نشان داده می‌شود همان اتفاقی برای کشاورز رخ می‌دهد که در پی‌رفت اجمالی به‌طور خلاصه در مورد همه کشاورزان رخ داده بود. در این روش با بیان هر پی‌رفت تفصیلی پی‌رفت اجمالی پشتیبانی و تقویت می‌شود.

۶. رابطه هم‌مضمونی پی‌رفت‌ها

در این نوع رابطه پی‌رفت‌ها با یکدیگر هم‌مضمون هستند؛ بدین‌معناکه آنچه از یک پی‌رفت برداشت می‌شود از پی‌رفت دیگر نیز برداشت می‌شود و هر دو مضمونی مشترک دارند. داستان‌های "دید و بازدید عید" (آل‌احمد، ۱۳۸۷: ۲۵-۱۱)، "تجهیز ملت" (آل‌احمد، ۱۳۸۷: ۱۰۰-۸۹) و "ای لامس‌سبا" (آل‌احمد، ۱۳۸۷: ۱۳۰-۱۱۹) هر سه از مجموعه دید و بازدید جلال آل‌احمد نمونه‌های این نوع رابطه هستند. در اینجا برای نمونه داستان "دید و بازدید" بررسی می‌شود. این داستان در کل از پنج پی‌رفت تشکیل شده است که چهار پی‌رفت اول آن با یکدیگر رابطه هم‌مضمونی دارند:

<ol style="list-style-type: none"> ۱. راوی به عیدی آقای استاد رفته است. ۲. راوی و استاد با یکدیگر سلام و تعارف می‌کنند. ۳. راوی در خانه استاد است و به صحبت دیگران گوش می‌دهد. ۴. راوی احساس کسالت می‌کند. ۵. راوی از خانه استاد خارج می‌شود. 	پی‌رفت ۱
<ol style="list-style-type: none"> ۱. راوی به عیدی خانم‌بزرگ رفته است. ۲. راوی و خانم‌بزرگ با یکدیگر سلام و تعارف می‌کنند. ۳. راوی در خانه خانم‌بزرگ است و به صحبت‌های او گوش می‌دهد. ۴. راوی از خانم بزرگ خداحافظی می‌کند. ۵. راوی از خانه خانم‌بزرگ خارج می‌شود. 	پی‌رفت ۲
<ol style="list-style-type: none"> ۱. راوی همراه رفیقش به عیدی رئیس اداره‌شان رفته است. ۲. به گفته خدمتکار رئیس اداره منزل نیست. ۳. راوی و رفیقش وارد منزل رئیس اداره نمی‌شوند. ۴. رفیق راوی وظیفه عیدی‌رفتن خود را ادا کرده می‌داند. ۵. راوی و رفیقش وظیفه عیدی‌رفتن خود را در یک‌جای دیگر هم ادا کردند. 	پی‌رفت ۳
<ol style="list-style-type: none"> ۱. راوی به عیدی آقا رفته است. ۲. راوی و آقا با یکدیگر سلام و تعارف می‌کنند. ۳. راوی در خانه آقا است و به صحبت دیگران گوش می‌دهد. ۴. راوی اجازه مرخصی می‌خواهد. ۵. راوی از خانه آقا خارج می‌شود. 	پی‌رفت ۴

در پی‌رفت‌های ۱، ۲ و ۴ راوی به عیدی کسی می‌رود تا وظیفه خود را ادا کرده باشد. در پی‌رفت ۳ نیز با وجود حضورنداشتن صاحب‌خانه و وارد منزل نشدن راوی باز وظیفه عیدی‌رفتن انجام‌یافته تلقی می‌شود. بدین ترتیب در هر چهار پی‌رفت این داستان یک

مضمون تکرار می‌شود: عیدی‌رفتن به‌عنوان وظیفه‌ای کسالت‌بار و نه از روی تمایل. عیدی‌رفتن بدون تمایل قلبی و صرفاً از روی انجام وظیفه به‌خصوص از واکنش راوی در هر منزلی که عیدی می‌رود قابل درک است؛ راوی هر جا می‌رود بی‌آنکه شور و اشتیاقی داشته باشد سلام و تعارفی می‌کند، با کسالت و بی‌حوصلگی به صحبت دیگران گوش می‌دهد و بعد خداحافظی می‌کند و از منزل او خارج می‌شود. حتی در پی‌رفت ۳ که صاحب‌خانه حضور ندارد، همین‌که خدمتکار به رئیس اداره بگوید راوی و رفیقش به عیدی او آمده بودند وظیفه انجام‌شده محسوب می‌شود، چراکه آن‌ها تنها به دلیل ادای وظیفه به عیدی آمده بودند و اشتیاقی برای دید و بازدید و هیچ‌کار بااهمیتی نداشتند که بخواهند از نبود صاحب‌خانه ناراحت شوند یا دوباره به دیدن او بیایند.

کارکرد پی‌رفت‌های هم‌مضمون

الف. انتقال کسالت: تکرارها گاهی خسته‌کننده و کسالت‌بار هستند. تکرار پی‌رفت‌های هم‌مضمون جهت نشان‌دادن ملال‌آوردن چیزی مسلماً بسیار مؤثر است. وقتی در یک داستان کوتاه که مجال چندانی هم ندارد پی‌رفت‌های هم‌مضمون زنجیروار بارها و بارها تکرار می‌شوند خواننده کسل و خسته می‌شود و کسالت‌بار بودن عملی که طی پی‌رفت‌ها به‌طور مداوم تکرار شده است به او نیز انتقال می‌یابد. در داستان "دید و بازدید" تکرار مضمون عیدی‌رفتن به‌عنوان وظیفه‌ای کسالت‌بار و نه از روی تمایل در هر چهار پی‌رفت، کسالت و خستگی ناشی از عیدی‌رفتن‌های مکرر و از روی اکراه را به خواننده منتقل می‌کند.

ب. تأکید: تکرار یک مضمون نشانه تأکید بر آن هم می‌تواند باشد. گاهی یک مضمون به‌اندازه‌ای اهمیت دارد که طی چندین پی‌رفت گوشزد می‌شود. نمونه این نوع کارکرد پی‌رفت‌های هم‌مضمون، داستان "تجهیز ملت" از مجموعه دید و بازدید جلال آل‌احمد است.

ج. نشان‌دادن نمودهای مختلف یک مضمون: یک مضمون خاص ممکن است نمودهای مختلفی داشته باشد. پی‌رفت‌های هم‌مضمون هر یک می‌توانند جلوه‌ای از یک مضمون را به نمایش درآورند. نمونه این نوع کارکرد پی‌رفت‌های هم‌مضمون داستان "آی لامس‌سبا" از مجموعه دید و بازدید است.

۷. رابطه پازلی پی‌رفت‌ها

در رابطه پازلی هر پی‌رفت مانند قطعه‌ای از یک پازل است. همان‌طور که با کنار هم قراردادن تکه‌های پازل کل آن به دست می‌آید، کنار هم گذاشتن پی‌رفت‌هایی با رابطه پازلی نیز داستان را تکمیل می‌کند. هنگامی که داستان متشکل از پی‌رفت‌هایی با چنین رابطه‌ای باشد به نظر می‌رسد هر پی‌رفت قسمتی از داستان را در بردارد که برای درک کامل داستان و دستیابی به کل ماجرا باید تمام پی‌رفت‌ها مانند قطعات پازل در کنار هم چیده شوند. داستان "دسته گل" از مجموعه "روز اول قبر صادق چوبک" (۱۳۸۴: ۵۹-۳۳) نمونه این نوع رابطه است:

<ol style="list-style-type: none"> ۱. رئیس اداره به مرگ تهدید شده است. ۲. رئیس اداره برای حفظ جان خود تصمیم می‌گیرد به اروپا برود. ۳. رئیس اداره استعفا داده و در انتظار صدور گذرنامه است. ۴. بچه‌ای پشت سر رئیس اداره ترقه می‌اندازد. ۵. رئیس اداره از ترس می‌میرد. 	پی‌رفت ۱
<ol style="list-style-type: none"> ۱. ضباط اداره از رئیس اداره متنفر است. ۲. ضباط رئیس اداره را تهدید به مرگ می‌کند. ۳. ضباط در تدارک کشتن رئیس اداره است. ۴. رئیس اداره می‌میرد. ۵. ضباط گرچه نتوانسته خودش رئیس اداره را بکشد، از مرگ او خوشحال است. 	پی‌رفت ۲

هریک از پی‌رفت‌های این داستان مانند قطعات پازل است که در کنار هم چیده‌شدن آن‌ها داستان را کامل می‌کند. اگر تنها یکی از دو پی‌رفت در این داستان می‌آمد و از طرح پی‌رفت دیگر صرف‌نظر می‌شد، گویی داستان قطعه گم‌شده‌ای کم داشت که بدون آن تکمیل نمی‌شد.

در پی‌رفت ۱ که از دیدگاه رئیس اداره به وقایع نگریسته می‌شود او از جانب شخص نامعلومی تهدید به مرگ می‌شود و به‌قدری از این بابت در هراس است که برای حفظ جان خود حاضر می‌شود پست و مقامش را در اداره واگذار کند و به خارج از کشور بگریزد. هنگامی که او در تدارک سفر است، از صدای ترقه‌ای که از پشت سر به گوش او می‌رسد به گمان اینکه قصد جان او شده است به شدت می‌ترسد و از ترس سگته می‌کند و می‌میرد. درنهایت تکلیف رئیس اداره مشخص می‌شود و با مرگ او داستان می‌تواند خاتمه یابد، اما به دلیل ابهامی که درباره نویسنده نام‌های تهدیدآمیز و انگیزه او جهت اقدام به چنین

عملی وجود دارد داستان تکمیل نشده است و به نظر می‌رسد همچون پازلی است که قطعه‌ای از آن گم شده است. قطعه گم‌شده این پازل پی‌رفت ۲ است که از نظرگاه نویسنده نامه‌های تهدیدآمیز بیان می‌شود و ابهامات داستان را برطرف می‌کند. در این پی‌رفت ضباط اداره، نویسنده نامه‌ها از شدت نفرت خود از رئیس متکبر اداره و تصمیمش برای کشتن او سخن می‌گوید و با دسته‌گلی که روز خاک‌سپاری رئیس اداره بر مزار او می‌گذارد، احساس خشنودی خود را از مرگ او بیان می‌کند، هرچند آرزو داشته است با دست خود رئیس اداره را بکشد.

کارکرد پی‌رفت‌های پازلی

الف. تک‌بعدی نبودن و غنای داستان: مطابق نمونه بررسی شده، پی‌رفت‌های پازلی از دیدگاه کنشگران مختلف ماجرا را از زاویه‌ای متفاوت بازگو می‌کنند و در هربار بازگویی از زبان کنشگری دیگر ابعاد تازه‌ای از داستان آشکار و روایت را تکمیل می‌کنند. بنابراین کاربرد پی‌رفت‌ها با رابطه پازلی تکنیکی مناسب است تا رخدادها از ابعاد مختلف دیده شوند و صرفاً از یک دیدگاه واحد، به‌طور تک‌بعدی و سطحی، مطرح نشوند؛ زیرا داستانی که از زوایای مختلفی دیده می‌شود غنای بیشتری می‌یابد و تک‌بعدی نخواهد بود. در داستان «دسته گل» اگر تنها یکی از دو پی‌رفت مطرح و از ذکر پی‌رفت دیگر صرف‌نظر می‌شد، وقایع یا طی پی‌رفت ۱ فقط از دیدگاه رئیس اداره یا ضمن پی‌رفت ۲ تنها از دیدگاه ضباط به نمایش درمی‌آمد، اما هنگامی که هر دو پی‌رفت در داستان بیان می‌شود داستان غنای بیشتری می‌یابد و خواننده از هر دو بعد به رخدادها و کنشگران می‌نگرد. مثلاً خواننده در پی‌رفت ۱ نهایت ترس رئیس اداره و در پی‌رفت ۲ شدت نفرت ضباط اداره را از رئیس خود درمی‌یابد و درک عمیق‌تری از کنشگران و کنش و واکنش آنان پیدا می‌کند.

ب. برطرف کردن ابهام‌ها: از کارکردهای مهم پی‌رفت‌های پازلی آشکار کردن ابهامات داستان است. در داستان "دسته گل" طی پی‌رفت ۱ در گزاره اول ابهامی ایجاد می‌شود که پی‌رفت ۲ به‌عنوان قطعه دیگری از این پازل وظیفه برطرف کردن آن را برعهده دارد. در اولین گزاره از پی‌رفت ۱ رئیس اداره توسط نامه‌هایی که دریافت می‌کند دائم تهدید به مرگ می‌شود، اما نویسنده نامه نه برای رئیس اداره و نه برای خواننده معلوم نیست و حتی تا پایان همین پی‌رفت که رئیس اداره از دنیا می‌رود باز هم مشخص نمی‌شود چه کسی او را به مرگ تهدید می‌کرده است. داستان در اینجا تمام نمی‌شود، بلکه با پی‌رفت ۲ که مانند قطعه‌ای از یک پازل باید پی‌رفت ۱ را تکمیل کند و به‌خصوص ابهام موجود در آن را برطرف نماید

ادامه می‌یابد. در پی‌رفت ۲ که از دیدگاه ضباط اداره به ماجرا نگریسته می‌شود آشکار می‌شود کسی که رئیس اداره را به مرگ تهدید می‌کرده او بوده است، هرچند موفق به کشتن رئیس خود نمی‌شود. بدین ترتیب، ابهام موجود در پی‌رفت ۱ که چه کسی رئیس اداره را تهدید به مرگ می‌کرده است در پی‌رفت ۲ برطرف و داستان تکمیل می‌شود.

۸. رابطهٔ مثالی پی‌رفت‌ها

در رابطهٔ مثالی پی‌رفت‌ها داستان طی پی‌رفت اصلی مطرح می‌شود و یک یا چند پی‌رفت فرعی برای مثال به‌دنبال یکی از گزاره‌های پی‌رفت اصلی می‌آید. طبق نمونهٔ بررسی‌شده در رابطهٔ مثالی، اولاً پی‌رفت‌های مثال تنها مثالی برای یک گزاره از گزاره‌های پی‌رفت اصلی هستند، برخلاف رابطهٔ اجمال و تفصیل که پی‌رفت تفصیلی تک‌تک گزاره‌های پی‌رفت اجمالی را شرح می‌دهد. ثانیاً در رابطهٔ مثالی پی‌رفت‌های مثال به‌شیوهٔ درونه‌گیری در دل گزاره‌ای قرار می‌گیرند که در جایگاه مثال آن بیان شده‌اند، برخلاف پی‌رفت‌های تفصیلی که به‌شیوهٔ زنجیره‌ای به دنبال پی‌رفت اجمالی می‌آیند. داستان "روز اول قبر" از مجموعهٔ روز اول قبر صادق چوبک (۱۳۸۴: ۱۰۵-۸۱) نمونه‌ای از رابطهٔ مثالی پی‌رفت‌هاست. در این داستان پی‌رفت‌های ۳، ۴ و ۵ در حکم مثالی هستند برای گزارهٔ سوم پی‌رفت ۱ که در دل آن درونه‌گیر شده‌اند:

<ol style="list-style-type: none"> ۱. حاج‌معمد پیر شده و به فکر مرگ افتاده است. ۲. حاج‌معمد دستور داده مقبره‌ای برای او بنا کنند و گورش را در آن بکنند. ۳. حاج‌معمد در گور خود خوابیده و گذشتهٔ پرگناه خود را مرور می‌کند. ۴. حاج‌معمد تصمیم می‌گیرد گذشتهٔ پرگناه خود را جبران کند. ۵. حاج‌معمد در گور خود سکنه می‌کند و فرصتی برای جبران نمی‌یابد. 	پی‌رفت ۱
<ol style="list-style-type: none"> ۱. مشدی‌عباس می‌میرد. ۲. مشدی‌عباس دخترش را به حاج‌معمد سپرده بوده است. ۳. حاج‌معمد دختر مشدی‌عباس را بدبخت می‌کند. ۴. _____ ۵. _____ 	پی‌رفت ۳
<ol style="list-style-type: none"> ۱. حاج‌معمد پیشکار شازده است. ۲. شازده به حاج‌معمد دستور هر جرم و جنایتی می‌دهد. ۳. حاج‌معمد در خدمت شازده هر جرم و جنایتی انجام می‌دهد. ۴. _____ ۵. _____ 	پی‌رفت ۴

پی‌رفت ۵	۱. حاج‌معتمد تشکیل خانواده داده است. ۲. حاج‌معتمد با همسر و فرزندان بسیار بدرفتاری می‌کند. ۳. همسر و فرزندان حاج‌معتمد از او دل‌آزرده هستند. ۴. _____ ۵. _____
----------	--

طی سومین گزاره از پی‌رفت ۱ حاج‌معتمد در ذهن خود به مرور گذشتهٔ پرگناه خود می‌پردازد. پی‌رفت‌های ۲، ۳ و ۴ هریک مثالی هستند برای گزارهٔ سوم پی‌رفت ۱ و در هر کدام از آن‌ها به نمونه‌ای از گناهان حاج‌معتمد اشاره می‌شود: در پی‌رفت ۳ حاج‌معتمد به دختر مشدی‌عباس که به امانت دست او سپرده شده بود خیانت می‌کند و موجب بدبختی او می‌شود. در پی‌رفت ۴ جرم و جنایتی که حاج‌معتمد در خدمت شازده مرتکب شده است مطرح می‌شود و پی‌رفت ۵ به گناه بدرفتاری با همسر و فرزند اشاره دارد. پی‌رفت‌های مثالی همه ناقص هستند و تنها سه گزارهٔ اول را دارند: در گزاره‌های اول و دوم موقعیت انجام گناه برای حاج‌معتمد مهیا می‌شود و در گزارهٔ سوم حاج‌معتمد گناهی را که زمینه‌اش برای او فراهم شده است مرتکب می‌شود. گزاره‌های چهارم و پنجم پی‌رفت‌های مثالی به این دلیل بیان نشده‌اند که با گزارهٔ چهارم و پنجم پی‌رفت ۱ هم‌پوشانی دارند؛ به عبارتی دیگر، گزاره‌های چهارم و پنجم پی‌رفت‌های مثالی به قرینهٔ گزارهٔ چهارم و پنجم پی‌رفت ۱ محذوف هستند. در گزارهٔ چهارم تمام پی‌رفت‌ها حاج‌معتمد که خود را در آستانهٔ مرگ می‌بیند از اعمال بد خود پشیمان است و تصمیم می‌گیرد گذشتهٔ خود را جبران کند و در گزارهٔ پنجم از شدت فکر و خیال ناگهان سکنه می‌کند و از دنیا می‌رود و دیگر فرصتی برای جبران نمی‌یابد.

کارکرد پی‌رفت‌های مثالی

الف. شرح و بسط موضوع: شرح و بسط موضوعی که مثال برای آن بیان می‌شود کارکرد اصلی پی‌رفت‌های مثالی است. هر پی‌رفت مثالی با ورود به جزئیات و مطرح کردن نمونه‌هایی، موضوع را بسط و پرورش می‌دهد و به تفهیم و القای مطلب در ذهن خواننده کمک می‌کند. در داستان مورد بررسی طی گزارهٔ سوم پی‌رفت ۱ به‌طور کلی به گناهکاربودن حاج‌معتمد اشاره می‌شود و سپس پی‌رفت‌های ۲، ۳ و ۴ هریک با بیان نمونه‌هایی از انواع گناهانی که حاج‌معتمد در طول زندگی خود مرتکب شده است به شرح و بسط موضوع می‌پردازند و این بخش از داستان را پرورش می‌دهند.

۹. رابطه پرسش و پاسخی پی‌رفت‌ها

رابطه پرسش و پاسخی هنگامی میان پی‌رفت‌ها برقرار می‌شود که ابتدا ضمن پی‌رفتی پرسشی مطرح شود و سپس پی‌رفت یا پی‌رفت‌های بعد در حکم پاسخی برای آن پرسش باشند. البته پی‌رفت متضمن پرسش الزاماً اولین پی‌رفت داستان نیست بلکه پی‌رفت دیگری که در حکم مقدمه‌ای برای پرسیدن سؤال است می‌تواند قبل از پی‌رفت متضمن پرسش بیاید. مطابق نمونه‌های بررسی‌شده در این نوع رابطه طی دومین گزاره پی‌رفت متضمن سؤال پرسشی مطرح می‌شود و بلافاصله در سومین گزاره پاسخ آن می‌آید. پاسخ در قالب پی‌رفت یا پی‌رفت‌هایی است که در همین گزاره سوم درونه‌گیر شده‌اند. پی‌رفت‌های پاسخی در واقع پی‌رفت‌های اصلی داستان به‌شمار می‌روند و پی‌رفت متضمن پرسش پی‌رفتی فرعی است که در حاشیه قرار می‌گیرد. "رجل سیاسی" (۱۳۸۶: ۶۷-۴۵) و "بیلهدیگ بیلهدیگ‌چغندر" (۱۳۸۶: ۱۱۷-۱۰۱) هردو از مجموعه داستان یکی بود و یکی نبود جمالزاده نمونه‌ای از این نوع رابطه هستند. برای مثال داستان "بیلهدیگ بیلهدیگ‌چغندر" را بررسی می‌کنیم. این داستان در کل از هفت پی‌رفت تشکیل شده است که پی‌رفت‌های دوم تا ششم آن رابطه پرسش و پاسخی دارند:

<p>۱. در یکی از حمام‌های فرنگستان دلاکی راوی را به‌شیوه ایرانی کیسه می‌کشد. ۲. راوی از دلاک ماجرای کیسه‌کشیدن او به شیوه ایرانی را می‌پرسد. ۳. دلاک ماجرا را برای راوی تعریف می‌کند.</p>	پی‌رفت ۲
<p>۱. یکی از شخصیت‌های معروف شهر بیمار است. ۲. مشتمال دلاک سبب بهبود حال بیمار می‌شود. ۳. بیمار به تأثیر مشتمال دلاک در بهبود حالش اعتقاد پیدا می‌کند. ۴. بیمار در منزل خود حمام کوچکی می‌سازد و دلاک را استخدام می‌کند. ۵. دلاک حکم یکی از اعضای منزل بیمار را پیدا می‌کند.</p>	پی‌رفت ۳
<p>۱. دولت ایران بیمار را به‌عنوان مستشار انتخاب می‌کند. ۲. بیمار دلاک را در واقع برای دلاکی و در ظاهر به‌عنوان هیئت همراه با خود به ایران می‌آورد. ۳. دلاک در ایران صاحب منصب است. ۴. دلاک عبارتی از کتاب حاجی بابای اصفهانی را بدین مضمون که به ایرانیان اعتماد نکنید به‌خاطر می‌آورد. ۵. دلاک اعتماد خود را به ایرانیان از دست می‌دهد.</p>	پی‌رفت ۴

<p>۱. دلاک از رندان ایران بیم دارد که مبادا مقام و ثروت او را بگیرند.</p> <p>۲. دلاک تصمیم می‌گیرد با ثروتی که کسب کرده به فرنگستان بازگردد.</p> <p>۳. دلاک در راه بازگشت به فرنگستان است.</p> <p>۴. راهزنان داروندار دلاک را به غارت می‌برند.</p> <p>۵. دلاک ثروتی ندارد.</p>	پی‌رفت ۵
<p>۱. دلاک بدون هیچ ثروتی در ایران است.</p> <p>۲. دلاک با مشکلات فراوان خود را به فرنگستان می‌رساند.</p> <p>۳. دلاک در فرنگستان فقیر و گرسنه است.</p> <p>۴. دولت ایران اموال دلاک را مسترد نمی‌کند.</p> <p>۵. دلاک دوباره به شغل دلاکی می‌پردازد.</p>	پی‌رفت ۶
<p>۴. سخنان دلاک به پایان می‌رسد.</p> <p>۵. راوی از ماجرای کیسه‌کشیدن دلاک به شیوه ایرانی آگاه می‌شود.</p>	ادامه پی‌رفت ۲

اولین ویژگی رابطه پرسش و پاسخی پی‌رفت‌ها این بود که پی‌رفت پرسشی اغلب اولین پی‌رفت است، اما نه الزاماً، بلکه ممکن است پی‌رفتی دیگر به‌عنوان مقدمه پرسش قبل از آن بیان شود. در داستان "بیلهدیگ بیله‌چغندر" پی‌رفت متضمن پرسش دومین پی‌رفت داستان است که بعد از یک پی‌رفت مقدمه‌ای بیان شده است. دومین ویژگی که برای این نوع رابطه برشمرده شد، مطرح‌شدن پرسش در دومین گزاره و سومین ویژگی، بیان پاسخ بلافاصله در گزاره سوم است، چنان‌که در نمونه مزبور، این پرسش که ماجرای کیسه‌کشیدن دلاک به شیوه ایرانی چه بوده است، در گزاره دوم بیان می‌شود و بلافاصله در گزاره سوم به آن پاسخ داده می‌شود. خصوصیت چهارم رابطه پرسش و پاسخی مطرح‌شدن پاسخ در قالب پی‌رفت است و ویژگی پنجم درونه‌گیرشدن پاسخ در گزاره سوم است؛ همان‌طور که در داستان پاسخ در قالب چهار پی‌رفت در گزاره سوم درونه‌گیر شده است. ویژگی ششم اصلی بودن پی‌رفت‌های پاسخ و فرعی بودن پی‌رفت پرسشی است، چنان‌که در داستان "بیلهدیگ بیله‌چغندر" پی‌رفت ۱، که متضمن پرسش است، در حاشیه قرار دارد و حذف آن خدشه‌ای به اصل داستان وارد نمی‌کند؛ در عوض پی‌رفت‌های پاسخی پی‌رفت‌های اصلی داستان هستند که هدف نویسنده نیز در واقع بیان همان‌ها بوده است و با حذف آن‌ها دیگر داستان در خور خواندنی باقی نمی‌ماند.

کارکرد رابطه پرسش و پاسخی پی‌رفت‌ها

الف. ایجاد انگیزه جهت خواندن داستان: هنگامی که پرسشی مطرح شود کنجکاوی برای دانستن پاسخ آن برانگیخته می‌شود. در رابطه پرسش و پاسخی با سؤالی که در پی‌رفت فرعی پرسیده می‌شود کنجکاوی خواننده جهت دانستن پاسخ که در واقع پی‌رفت اصلی داستان است برانگیخته می‌شود. همین به وجود آوردن کنجکاوی از طریق مطرح کردن یک پرسش، انگیزه و اشتیاق بیشتری جهت خواندن داستان ایجاد می‌کند.

ب. قرارداد موضوع داستان در اختیار خواننده: در رابطه پرسش و پاسخی ضمن سؤالی که مطرح می‌شود موضوع کلی داستان در اختیار خواننده قرار می‌گیرد؛ به عبارتی دیگر، پرسش در حکم پیش‌برده است که موضوع کلی داستان را در اختیار خواننده قرار می‌دهد تا او در همان ابتدای داستان از موضوع کلی ماجرا آگاه شود و برای شنیدن آن آمادگی ذهنی داشته باشد. خواننده حتی با دانستن موضوع کلی داستان در همان ابتدا می‌تواند تصمیم بگیرد برای خواندن آن وقت صرف کند یا نه. مثلاً در "بیله‌دیگ بیله‌چغندر" گرچه عنوان داستان هیچ نشان آشکار و واضحی از موضوع ندارد و خواننده را از محتوای داستان آگاه نمی‌کند، اما این پرسش که چرا دلاکی در فرنگ به شیوه ایرانی کیسه می‌کشد به خواننده پیشاپیش اطلاع می‌دهد موضوع کلی این داستان ماجرای دلاکی است که به شیوه ایرانی کیسه می‌کشد.

۱۰. رابطه اعترافی پی‌رفت‌ها

رابطه اعترافی پی‌رفت‌ها را می‌توان مشابه رابطه پرسش و پاسخی محسوب کرد، زیرا رابطه اعترافی دقیقاً شش ویژگی برشمرده شده برای رابطه پرسش و پاسخی را دارد. تنها وجه اختلاف میان این دو رابطه این است که در رابطه پرسش و پاسخی طی گزاره دوم پرسش و طی گزاره سوم پاسخ مطرح می‌شود، ولی در رابطه اعترافی در گزاره دوم عاملی هست که کنشگر را به اعتراف وامی‌دارد و در گزاره سوم اعتراف مطرح می‌شود. داستان «درد دل ملاقربانعلی» از مجموعه یکی بود و یکی نبود جمalzاده (۱۳۸۶: ۹۹-۸۵) نمونه این نوع رابطه است. در دومین گزاره از اولین پی‌رفت این داستان مخاطب راوی به او اصرار می‌کند دلیل زندانی شدنش را بازگو کند؛ بنابراین، اصرار مخاطب عامل به اعتراف در آوردن راوی است. اعترافات راوی بلافاصله طی سومین گزاره در قالب چهار پی‌رفت درونه‌گیر شده است. کارکردهای رابطه اعترافی نیز شبیه کارکردهای رابطه پرسش و پاسخی است: اصرار مخاطب به راوی برای اینکه دلیل زندانی شدنش را بازگو کند در خواننده ایجاد انگیزه

می‌کند تا برای شنیدن یک اعتراف مصر شود و کنجکاوانه داستان را بخواند؛ نیز پیشاپیش به خواننده اطلاع می‌دهد موضوع کلی داستان اعتراف یک زندانی است.

۱۱. رابطه‌ی خاطرهای پی‌رفت‌ها

رابطه‌ی خاطرهای نیز همان شش ویژگی رابطه‌ی پرسش و پاسخی را دارد، با این تفاوت که در گزاره‌ی دوم به جای پرسش عامل یادآوری خاطره مطرح می‌شود. پی‌رفت متضمن خاطره اغلب اولین پی‌رفت داستان است. عامل یادآوری خاطره در دومین گزاره می‌آید و بلافاصله بازگویی خاطره در قالب پی‌رفت در گزاره‌ی سوم درونه‌گیر می‌شود. داستان‌های "کاتیا" از مجموعه‌ی سگ ولگرد صادق هدایت (۱۳۸۵: ۷۳-۶۳)، "عروس هزارداماد" از مجموعه‌ی چمدان بزرگ علوی (۱۳۸۷: ۵۳-۳۷)، "یک زن با مردها" از مجموعه‌ی شهری چون بهشت سیمین دانشور (۱۳۸۱: ۱۴۴-۱۲۷) و "با هم" از مجموعه‌ی غریبه‌ها اثر احمد محمود (۱۳۸۷: ۱۰۴-۹۳) نمونه‌های این نوع رابطه هستند. برای مثال در داستان "کاتیا" طی گزاره‌ی دوم پی‌رفت فرعی ۱ شنیدن یک آواز روسی خاطرات اسارت کنشگر در روسیه را به یاد او می‌آورد و خاطرات او بلافاصله در قالب یک پی‌رفت درونه‌گیر می‌شود و در گزاره‌ی سوم به عنوان پی‌رفت اصلی داستان بازگو می‌گردد.

رابطه‌ی خاطرهای پی‌رفت‌ها نیز کارکردی مشابه کارکرد رابطه‌ی پرسش و پاسخی دارد: در داستان "کاتیا" اشاره‌ی کنشگر به اینکه با شنیدن آواز روسی خاطرات او زنده شده است خواننده را کنجکاو می‌کند خاطرات او را بشنود و از طرفی پیشاپیش او را از محتوای کلی داستان که خاطرات اسارت کنشگر در روسیه است آگاه می‌کند.

نتیجه‌گیری

یافته‌های حاصل از تحقیق و بررسی هفت مجموعه‌ی داستان کوتاه فارسی که از آثار نویسندگان برجسته طی دوره‌های پنجاه‌ساله (۱۳۰۰-۱۳۵۰) برگزیده شد نشان می‌دهد اولاً میان پی‌رفت‌های روایات داستانی رابطه وجود دارد و ثانیاً هر نوع رابطه کارکرد یا کارکردهایی دارد. روابط میان پی‌رفت‌ها در کل به دو گروه عمده قابل طبقه‌بندی است:

گروه اول، رابطه‌ی اولیه‌ی پی‌رفت‌هاست که رابطه‌ی الزامی است و در هر حال میان پی‌رفت‌های روایت داستانی وجود دارد. با نظر به کارکرد این نوع رابطه که پیشبرد طرح روایت است ما آن را رابطه‌ی پیشبردی نامیدیم.

گروه دوم، رابطه‌ی ثانویه‌ی پی‌رفت‌هاست. این نوع رابطه برخلاف رابطه‌ی اولیه الزامی نیست و برحسب سبک نویسنده کمابیش در آثار داستانی حضور دارد. رابطه‌ی ثانویه شامل انواع

گونگونگی از روابط نظیر رابطه تحلیلی- چاره‌جویی، رابطه تشابهی، رابطه جامعیت‌بخشی و... می‌شود که هریک کارکردهایی مختص به خود دارد.

پی‌نوشت

آثار منتخب برای پژوهش حاضر هفت مجموعه داستان کوتاه فارسی از سال ۱۳۰۰ تا سال ۱۳۵۰ برگزیده شد که عبارت‌اند از: یکی‌بود و یکی‌نبود اثر محمدعلی جمالزاده (۱۳۰۰)، چمدان اثر بزرگ علوی (۱۳۱۳)، سگ ولگرد اثر صادق هدایت (۱۳۲۱)، دید و بازدید اثر جلال آل‌احمد (۱۳۲۴)، شهری چون بهشت اثر سیمین دانشور (۱۳۴۰)، روز اول قبر اثر صادق چوبک (۱۳۴۴) و غریبه‌ها اثر احمد محمود (۱۳۵۰).

منابع

- آل‌احمد، جلال (۱۳۸۷) دید و بازدید. چاپ چهارم. تهران: جامه‌دران.
- اخوت، احمد (۱۳۷۱) دستور زبان داستان. اصفهان: فردا.
- اسکولز، رابرت (۱۳۸۳) درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات. ترجمه فرزانه طاهری. چاپ دوم. تهران: آگه.
- تادیه، ژان ایو (۱۳۷۸) نقد ادبی در قرن بیستم. ترجمه مهشید نونهالی. تهران: نیلوفر.
- تایسن، لیس (۱۳۸۷) نظریه‌های نقد ادبی معاصر. ترجمه مازیار حسین‌زاده و فاطمه حسینی. تهران: نگاه امروز/ حکایت قلم زرین.
- تودوروف، تروتان (۱۳۸۲) بوطیقای ساختارگرا. ترجمه محمد نبوی. دوم. تهران: آگه.
- _____ (۱۳۸۸) بوطیقای نثر (پژوهش‌هایی نو درباره حکایت). ترجمه انوشیروان گنجی‌پور. تهران: نی.
- جمالزاده، محمدعلی (۱۳۸۶) یکی‌بود و یکی‌نبود. به‌کوشش علی‌دهباشی. چاپ چهارم. تهران: سخن.
- چوبک، صادق (۱۳۸۴) روز اول قبر. تهران: جامه‌دران.
- دانشور، سیمین (۱۳۸۱) شهری چون بهشت. چاپ هفتم. تهران: خوارزمی.
- سلدن، رامان (۱۳۷۵) نظریه ادبی و نقد عملی. ترجمه جلال سخنور و سیما زمانی. تهران: پویندگان نور.
- صافی‌پیرلوجه، حسین و همکاران (۱۳۸۷) «نگاهی گذرا به پیشینه نظریه‌های روایت». نقد ادبی. سال اول. شماره ۲: ۱۴۵-۱۷۰.
- علوی، بزرگ (۱۳۸۷) چمدان. چاپ چهارم. تهران: نگاه.
- کالر، جان‌اتان (۱۳۸۸) بوطیقای ساختارگرا (ساخت‌گرایی، زبان‌شناسی و مطالعه ادبیات). ترجمه کوروش صفوی. تهران: مینوی خرد.

گرین، کیت و جیل لیبهان (۱۳۸۳) *درسنامه نظریه و نقد ادبی*. ترجمه لیلا بهرانی محمدی و همکاران. تهران: روزنگار.

محمود، احمد (۱۳۸۷) *غریبه‌ها*. چاپ ششم. تهران: معین.

مکاریک، ایرناریما (۱۳۸۴) *دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر*. ترجمه مهراں مهاجر و محمد نبوی. تهران: آگه.

هدایت، صادق (۱۳۸۵) *سگ و لگرد*. چاپ سوم. تهران: جامه‌دران.